

Český monografický příspěvek k problematice pasivizace aktivních konstrukcí

KESNER, J.: *O omezeních možnosti pasivizace aktivních konstrukcí s dokonavými slovesy v současné ruštině (v porovnání s češtinou) a o některých jiných problémech v rámci funkčně sémantické kategorie slovesného rodu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-612-4).

V roce 2015 uzářela světlo světa monografie z dílny královéhradeckého rusisty-lingvisty PhDr. Jindřicha Kesnera, CSc., která nese poměrně dlouhý název *O omezeních možnosti pasivizace aktivních konstrukcí s dokonavými slovesy v současné ruštině (v porovnání s češtinou) a o některých jiných problémech v rámci funkčně sémantické kategorie slovesného rodu*. Autor v ní shrnul výsledky své více než dvacetileté vědeckobadatelské práce, které byly před tím již ověřovány a diskutovány na mnoha konferencích a odborných fórech a publikovány v řadě sborníků, odborných článků a naposledy rovněž v kapitole kolektivní monografie olomouckých rusistů *Teopemuческие и прикладные аспекты лингвистической синкретологии* (L. Vobořil, V. Slovák, VUP Olomouc 2015), kde nahlíží autor tuto problematiku i jako jazykový fenomén synkretický. Jsem tomu nesmírně rád, neboť komplexních českých jazykovědných rusistických prací zaměřených do oblasti gramatického výzkumu se v posledních letech objevuje poskovnu.

Jak sám autor v úvodu doznává, k problematice slovesného rodu v ruštině, tak i v češtině (jeho přístup je důsledně srovnávací) bylo za posledních dvě stě let publikováno obrovské množství prací. Přesto je genus verbi neustále zdrojem diskuzí, sporů a polemik. Je bezesporu jednou z nejzajímavějších a nejkomplikovanějších slovesných kategorií a právem si zaslouží pozornost i současných lingvistů. Svě lingvistické hledí tedy zaměřil především na možnost, resp. nemožnost pasivizace některých aktivních konstrukcí s tranzitivními slovesy, čemuž, jak sám říká, odborné rusistické či širěji lingvistické kruhy nevěnovaly dosud patřičný prostor. Analýze podrobil slovesa, která mohou teoreticky tvořit pasivní konstrukce s participiem perfecti passivi, ale z určitých důvodů tyto tvary v jazyce absentují. Nehledě na takto vymezené téma se však ve své monografii dotkl i celé řady ať již obecných nebo dílčích aspektů zkoumané problematiky.

Kesner ve svém výzkumu aktiva a pasiva zvolil přístup funkční, jednak plně v duchu odkazu Pražské lingvistické školy, ale především s odvoláním na teorii funkčně sémantických polí, resp. funkčně sémantických kategorií, jejichž prizmatem byly ve 2. pol. XX. století mnohé gramatické jevy v ruské lingvistice popsány. Zvolený přístup (důsledně směrem od významu k formě) mu umožnil uchopit celý problém širěji

a popsat celou škálu aspektů, které do vyjadřování slovesné kategorie rodu (funkčně sémantické kategorie slovesného rodu, rus. „заглаговости“) vstupují, a to jak čistě jazykových, tak i nejazykových, formálně-strukturních, tak i sémanticky-obsahových. Tento přístup pak mj. umožňuje popsat a analyzovat celou řadu jevů tzv. přechodných či synkretických, které se vzpírají jednoznačnému a přesnému zařazení do tradičních klasifikačních rubrik.

V teoretických pasážích práce se dotýká vlastní problematiky vymezení kategorie slovesného rodu, resp. pasiva u různých autorů a v různých školách v historické perspektivě, nepomíjeje práce Havránkovy, Trávníčkovy, Kopečného, Štíchovy, Isačenkovy, Chrakovského, Avilové, Kiřdibekové, Bondarkovovy, práce členů Leningradské školy a dalších. Genus verbi chápe jako vztah slovesného děje k podmětu, přičemž se drží nejužšího vymezení pasiva: „o pasivu se hovoří v tom případě, jestliže je slovesných děj zaměřen na podmět (podmět je tedy objektem děje). Všechny ostatní větné tvary jsou považovány za aktivní.“ (s. 146)

Problematika slovesného rodu je v práci vyložena i prizmatem pojmu diatéze, je popsána ve vztahu k jiným gramatickým kategoriím slovesným, ve vztahu k lexikálně-gramatické kategorii tranzitivity a funkčně-sémantické kategorii kauzality. Autor se věnuje formálním prostředkům vyjadřování pasiva v ruštině ve srovnání s češtinou, a to především se zřetelem ke konkurenci reflexivních a opisných analytických tvarů v obou jazycích. Nepomíjí velmi obtížnou problematiku rozlišení pasivních a stavových významů analytických tvarů. Otázky významu pasivních konstrukcí zmiňuje v souvislosti s širšími otázkami syntaktické synonymie, obecněji vztahu významu a tvaru. Na mnoha místech se řeší otázka vyjadřování subjektu v pasivních konstrukcích tvary instrumentálu, resp. jeho vyjádření nullového.

Nosnou část práce a její velkou přidanou hodnotu pak tvoří především pasáže věnované možnosti, resp. nemožnosti pasivizace aktivních konstrukcí a potenciálu verba tvořit participia perfecti passivi. Jak sám píše: „не все активные диатезы (падежные формы предложений) можно трансформировать в пассивные“ (s. 57). S velkou precizností vymezil faktory (celkem 15), resp. omezení, která možnosti pasivizace aktivních tvarů brání, což je důkazem synergického a současně kombinatorického působení aspektů náležejících k různým, strukturním jazykovým rovinám či oblastem (mj. lexikální sémantika, stylistika, idiomatika, morfologie a syntax, kontext aj.). V aplikované části výzkumu pak rozčlenil tranzitivní slovesa na základě toho (celkem 12 skupin), zda mohou či nemohou, resp. kdy mohou tvořit, a tedy tvoří či netvoří participia perfecti passivi. Lexikálním příčinám omezení pasivizace aktivních tvarů věnuje kapitolu č. 2 a gramatickým příčinám omezení pak kapitolu č. 3. Ty jsou důkazem autorova jemného lingvistického cítění a smyslu pro detail i celek jak v rovině formální, tak obsahové.

Závěrem stojí za zmínku i poměrně rozsáhlý korpus materiálu, na základě něhož autor své závěry vyvozuje. Ve svých pozorováních, analýze i syntéze vychází jak ze slovníkových zdrojů, tak i zdrojů elektronických. Celkem, jak je uvedeno na s. 8, tvoří vzorek participií perfecti passivi 2414 jednotek, což je úctyhodné číslo. V práci je celá řada autorských schémat, jimiž se snaží Kesner celou problematiku zpřehlednit a systematizovat. Ke škodě práce je jejich čitelnost špatná.

Monografie je bezpochyby nezanedbatelnou kapkou ve sklenice všech badatelských počínů na dané téma a stojí za to, aby ji vzal do rukou každý, koho na jeho profesní cestě provází ruská či širěji srovnávací slovanská gramaticko-slovesná problematika, ať již jde o studenty, pedagogy, kolegy lingvisty-rusisty, tak širší odbornou veřejnost.

Ladislav Král

Nový pohled na češtinu

ВАСИЛЬЕВА, В. Ф.: *Чешский язык: как устроен литературный чешский язык и в чем его структурные и функциональные сходства и отличия от русского*. Москва: Издательство Дикси Пресс, 2014. ISBN 978-5-905490-20-0.

Učebnice V. F. Vasiljevové¹ zaplňuje důležitou mezeru v oboru bohemistiky. Popisuje češtinu z pohledu ruského uživatele, který by chtěl zvládnout jemu příbuzný jazyk, tedy český.

Pokračuje v tradici, kterou založila A. G. Širokovová, a rozvíjí dál pohled na češtinu a na její přijímání rusky mluvícími uživateli.

1 Autorka této knihy V. F. Vasiljeva, DrSc., je profesorkou katedry slovanské filologie filologické fakulty Moskevské státní Lomonosovovy univerzity, kterou absolvovala v r. 1965. Po ukončení aspirantury a obhajobě kandidátské disertace na téže katedře v roce 1975 nastoupila dráhu vysokoškolské učitelky a od té doby se vědecky zabývá problémy funkční gramatiky a lexikologie současného českého jazyka a otázkami teorie a praxe srovnávací lingvistiky. Po obhajobě doktorské disertace na téma „Pojmenování věcných entit v češtině a ruštině z logicko-lingvistického aspektu“ (1999) byla jmenována profesorkou výše zmíněné katedry. V současné době koná přednášky a semináře, výběrové lingvistické kurzy věnované aktuálním problémům hlavně současné bohemistiky a také vzájemným vztahům jazyka a myšlení, jako např. „Formy existence českého národního jazyka“, „Inovační procesy v české frazeologii“, „Pražská lingvistická škola a její přínos světové lingvistiky“, „Jazykové ztvárnění konceptuálního obrazu světa“ a jiné. Prof. V. F. Vasiljeva je autorkou několika desítek vědeckých prací, příspěvků publikovaných v Rusku a v jiných slovanských zemích, jako v České republice, Bulharsku, Makedonii, Srbsku. Jako přední ruská bohemistka se stále účastní mezinárodních lingvistických konferencí.